

UDK 811.163.42:811.124'04
Izvorni znanstveni članak
Primljen 7.I.2002.
Prihvaćen za tisak 20.V.2002.

Loretana Despot
Pedagoški fakultet
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek

HRVATSKO-LATINSKI RJEČNIK MATIJE JAKOBOVIĆA IZ 1710. GODINE

Rukopisni hrvatsko-latinski rječnik slavonskoga franjevca Matije Jakobovića iz 1710. godine svojom je koncepcijom i izborom građe vrlo sličan rječniku Jurja Habelića iz 1670. godine. Članak opisuje leksičke sličnosti i različitosti obaju rječnika pronalazeći i određeni broj riječi koje je zabilježio samo Jakobović, a ne i Habelić. Iako je Jakobovićev rječnik u velikoj mjeri izborom građe vrlo sličan Habelićevu, nadopunjujući se vlastitim izborom riječi, kao i građom Vrančićeva i Mikaljina rječnika. Jakobovićev bi rječnik svakako valjalo uvrstiti u popise starije rukopisne dvojezične leksikografske građe kao vlastito, autorsko djelo.

Nakon izгона Turaka iz Slavonije jačaju nastojanja oko ustanovljavanja organiziranih obrazovnih institucija. No, još uvijek nepovoljne društvene i političke okolnosti u osiromašenoj Slavoniji priječe da novonastala djela koja u takve svrhe trebaju poslužiti budu i otisnuta. U takvim okolnostima nastaje i rječnik požeškoga franjevca Matije Jakobovića¹ iz 1710. godine, koji svoje djelo posvećuje »diaku fra Luki u Cerniku, koji je bio u manastiru požeškom, pak je otišao u Cernik«^{2,3}.

O hrvatsko-latinskom rukopisnom rječniku Matije Jakobovića pisao je 1957. godine Marko Kosor (1957:28), naglašavajući kako je »tim svojim pionir-

---

¹ Podatci o Jakobovićevu životu vrlo su oskudni, a pretpostavlja se da je Jakobović iz Sehovskoga Dola (današnji Soski dol) pokraj Požege.

² Ne postoje dokumenti koji bi ukazali kada su bosanski franjevci, nakon što su ih Turci protjerali, naselili Cernik, no postoje dokazi da su u Cerniku franjevci 1520. godine mogli imati samostan i crkvu. Nakon turskih haračenja nova je rezidencija u Cerniku sagrađena oko 1700. godine i Cernik tada ima vodeću ulogu vjerskog središta od Pšunja i Požeške gore pa sve do Save, sve do polovice 18. stoljeća, kada značenje Cernika slabi i izlaskom iz sklopa Provincije Bosne Srebrne te ulaskom u sklop Provincije sv. Ivana Kapistrana.

³ Matija Jakobović, *Dikcionar*, 1710. (autograf).

skim radom Jakobović postao prvim slavonskim leksikografom. a njegov rječnik najstarijim dosada poznatim leksikografskim djelom i ujedno najstarijim djelom svjetovnog sadržaja u Slavoniji«.

Kosor se uglavnom osvrće na sam izgled i opseg rječnika⁴, grafijski sustav te poneke morfološke odlike Jakobovićeve rječnika, nastojeći ih usporediti s jezičnim odlikama Habdelićeva Dikcionara.⁵ Naime, Kosor pretpostavlja kako Jakobović vjerojatno zbog nepovoljnih političkih okolnosti nije imao uvida u do tada otisnute rječnike, Vrančićev i Mikaljin.⁶ Kosor se uglavnom zadržao na tvrdnji kako je Jakobović nastojao poštokaviti Habdelićev kajkavski rječnik, a o tom ponajbolje svjedoče neke fonološke i morfološke različitosti.

S obzirom na to da se nakon Kosorova članka Jakobovićevu rječniku znanstvenici nisu vraćali (a razlog je vjerojatno taj što je rječnik teško dostupan i pohranjen u Franjevačkom samostanu⁷ na otočiću Visovcu), valja preispitati tvrdnje je li Jakobovićev hrvatsko-latinski rječnik tek puka prerada Habdelićeva rječnika, kao i konstatacije da Jakobović nije bio upoznat s građom Vrančićeva i Mikaljina rječnika.

Habdelićev utjecaj

Iako je koncepcijom i izborom građe Jakobovićev rječnik sličan Habdelićevu, ipak valja utvrditi stvarne sličnosti i različitosti dvaju rječnika u izboru građe.

Habdelićev je rječnik potpuniji. I u slučajevima kada se pojavljuje ista riječ u obojice, Habdelić ima opširniju dopunu natuknice:

⁴ Rječnik sadrži 452 stranice s oko 8000 riječi.

⁵ Juraj Habdelić, *Dictionar ili Rechi Szlovenfzke...*, Graz 1670., pretisak Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1989.

⁶ »Zbog prilika. u kojima se nalazio (Jakobović, op. L.D.) i nakon izгона Turaka iz Slavonije, mogao, je vrlo teško doći do takvih djela, osobito do rječnika F. Vrančića i J. Mikalje, koji su svoje rječnike sastavili i objelodanili u drugim političkim jedinicama, prvi preko jedan vijek prije, a drugi preko pola vijeka ranije. Sve te okolnosti, naročito auktorova mala spremna za taj teški posao, učinile su, da je on posegao samo za rječnikom J. Habdelića. Do njega je mogao olako doći, jer su ga bez sumnje isusovci sa sobom donijeli, kad su na izmaku 17. stoljeća došli u Požegu i osnovali požešku gimnaziju. Osim toga nije bio previše davno štampan.« – Kosor 1957:18.

⁷ »Franjevci su doselili no Visovac oko 1445. godine jer su četiri godine ranije augustinci sv. Pavla napustili Visovac. Kada su Turci između 1520. do 1522. godine zauzeli Skradin, Drniš. i okolicu, i Visovac je potpao pod njihovu vlast. Uz manje poteškoće pod njihovom je vlašću bio više od 100 godina. Kada su Mlečani napali Turke, Turci su se htjeli osvetiti Mlečanima i franjevcima na Visovcu. Iz straha pred Turcima franjevci su 1648. godine s Visovca pobjegli u Šibenik. Nakon što je minula opasnost od Turaka, vjerojatno je da su se iz Šibenika vratili na Visovac već 1672. godine. Potpuni povratak bio je nekoliko godine poslije. Fratiri su na Visovcu našli srušenu crkvu i samostan i tu su se nastanili.« – Bezina 1993.

Jakobović

Alat. Baliuf. ij. m. (1)
areften. a. o, Arestatuf. a. um (1)
Bachina ocsinfztuo ali
materinfztuo. Haeredital. tif
f. (3)
Bantouanye. Impedimentum. ti.
n. (4)
Bath kralyeufki. Sceptrum
Regium. (5)
Czelyufzt. Mandibula. a. f.
Maxilla. ae. f. (28)
Czelyufzti ribie. Branchiae.
arum. plut: (28)
orufia mižto zachuvanye.
Armamentariu. Armorum
Conferuatorium. ij. n. (237)
Zataynofzt. Reticentia, ae, f.
(365)

Habdelić

Alat. Alataft. Balius. ij. m.
Arestuvan, zaftauyen. a. o.
Bachina. Ochinfstvo,
materinfstvo, ali kay drugo od
ftarine na odvetek zpada.
Bantuvanye. Banta
Bath kralyeufki. Neki vele:
Izreber, ali freber je pri mene
mús ki pofteno nezna.
Chelyufzt, ali laloka
Chelyufzti, ali krelyuti ribje.
Orusja mefto, Zachuvanye,
puskarnicza
Taynofzt, Zataynofzt.

Rijetko je opširnija Jakobovićeve dopuna:

Jakobović

Abecedar, aliti bukuića.
Alphabetarium, ij, n. (1)

Habdelić

Abecedar. Abecedarium, ij, m.
Alphabetarium. ij. n.

Habdelićev je rječnik gradom opširniji⁸ pa u njemu pronalazimo riječi kojih nema u Jakobovića, npr.:

Almućnik, ki daje Almuftuo. Eleemoftynarius. a. um.
Almuftuo. Eleemoftyna. æ. f.
Alun. Jelun. Alumen. nis. n.
Ambra. Ambra. Electrum succinum. ni. n.
Angyel. Angelus. li. m.
Anis. koper. Anifum. fi. n.
Apoftol. Apoftolus. li. m.
Arest. zaftaulenye. Arestum, ti, n.
Auftria. Austriæ. f.

Podosta je različitosti u skladu s različitim narječnim osnovicama autora, Jakobovićeve štokavskom i Habdelićevom kajkavskom:

---

⁸ Habdelićev rječnik ima 460 stranica, a sadržava oko 12000 riječi, dok Jakobović na 452 stranice bilježi oko 8000 riječi.

	Jakobović	Habdelić
alternacija <i>i/e</i>	Barbir. Tonfor, ris, m. (4) Barbiria. Arftouforia. Chirurgica (4) Barbirnicza. Tonftrina, ae, f. (4)	Barber Barberia Barbernicza
alternacija <i>a/e</i>	Barilacz. Laguncula, ae, f. (5) Kotal. Lebef, tif, m. (108) Ogany. Igniif, if, m. (232)	Barilecz Kotel Ogeny
alternacije <i>ě</i>	Bilham. Fugito, af, p. (6) Bilhanye. Fuga, ae, f. Fugitatio, if, f. (6) Bil, bila, lo. Albuf, bi, a, um. Candiduf, da, dum, (6) Cziena. Aestimatio, is, f. (37) Dicsak. Juvenculus, li, m. (44) Lien, a, o. Piger, ra, rum. Defidoufuf, a, um, fegnif, if, c. (125) Lieno. Pigriter. Defidiofe Pigre. (125) Liefzka. Coryluf, li, f. (126) Pietal. Galluf, li, m. (257)	Begam Beganye Bél. a. o Czena Dechecz Len, na, no Leno Lefzka Petel
<i>ar/er</i>	Bardo, breg. Colif, if, f. Cliuuf, vi, m. (7)	Berdo, breg.
<i>ø/h</i>	Dianye tefko. Anhelituf, uf, m. (50) oladiti. Refrigero, af, p. (234)	Dihanye tesko Ohladiti, Razhladiti
<i>v/ø</i>	Vladalacz koy vlada. Proffessorif, m. (120)	Ladavec, kteri kay lada.
<i>d/lj</i>	ogragen, a, o. Septuf, um. Circumseptuf (234)	ograjen

U skladu s različitim narječnim osnovicama Jakobović rabi nepostojano *a*, a u Habdelića je pak kajkavsko nepostojano *e* (*kotal*–*kotel*), s tim da je u obojice *l* na kraju riječi ostalo neizmijenjeno: *bil*–*bel*, *pietal*–*petel*.

Slijedeći franjevački književnojezični izraz, Jakobović odabire ikavske ostvare *e* (*bižanje*, *bil*, *dičak*), a Habdelić ekavske (*bežanje*, *bel*, *dečec*, *len*). U Jakobovića je podosta primjera kada refleksi dugoga *e* bilježi dvoslovom *ie*: *ciena*, *lien*,

lieno, pietal, a što je plod franjevačke pisane tradicije.

S obzirom na to da su stari hrvatski književnici i jezikoslovci uz slogotvorno *r* pisali popratne samoglasnike, Jakobović se povodi za južnim uzorima, bilježeći *ar*, a Habdelić za sjevernima, pišući *er* za slogotvorno *r*.

Povodeći se za slavonskim govorima koji ne poznaju suglasnik *h*, ni Jakobović ga ne bilježi. Refleks stare skupine *dj u Jakobovića je *đ* (*ograđen*) kao u štokavskom narječju, a u Habdelića je kajkavski refleks *j* (*ograjen*).

Često je u obojice različito zabilježena gramatička odrednica natuknice:

	Jakobović	Habdelić
– u pridjeva su ženski i srednji rod zabilježeni različitim gramatičkim morfemima (-ka, -ko / -a, -o; -na, -no / -a, -o)	Angelfzki, ka, ko. Angelicus, ca, cum. (2) Czemeran, na, no. Venenatuſ, a, um. Virulentuſ, a, um (26) Okloplyen, a, o. Loricatuſ, a, um. (216) Ofzlobogen, a, o. Liberatuſ. Exemptuſ, a, um. (242)	Angyelfzki. a. o. Angelicus, a, um. Chemerni, a, o.
– različiti padežni nastavci	Apofftolzskim zakonom. Apoftolice. (2) Baba po oczu ali po materi. Avia, ae, f. (3) Zachet u materinoy utrobi. Conceptuſ, a, um. (409)	Apoftolzkem zakonom. Baba po otczu ali po matere. Zachet u materine vutrobe.
– različite osnove i tvorbeni sufixi imenica ženskoga roda	Csuuar, ricza. Cuſtos, diſ, o. obferuator, riſ, m. Obſervatrix, cix, f. (36)	Chuvar, cza.
– različite glagolske osnove i sufixi pri tvorbi participa	Czuituchi, cha, che. Floridus, da, dum. Florens, tiſ, om. (41)	Czvetuchi, a, o.

Dosta je i primjera u kojima su u Jakobovića zamjetne tvorbeno i leksičke preinake:

Jakobović	Habdelić
Baba pupkoriza. Obftetrix, cis. f. (3)	Baba pupkorezna
csuari fzenya varofa. Circitoreſ, um, m. (4)	Barderi ali chuvári nochni fzenyma, varafa &c.

Czerlyeni luk. Caepae rubrae, f. (29)	Cherlyenecz, luk.
Lyuczki. Csouicski. Humaniter. Humane. Vrbane. (33)	Chlovechki
Iglicza bumbacha. Acicula, ae, f. (60)	Iglicza, Igla gumbafnya.
Nataknut na kolacz. Impalatuf, a, um. Imposituf. (174)	Nateknyen na kol.
oholnoft. Elatio, if, f. Faftuf, uf, m. Arogantia, ae, f. (235)	Oholia, Oholnoftz
Ofzam ilyada. Octo millia (240)	Ofsem jezer
Zlamanye. Manifestatio. Notificatio, if, f. Publicatio (247)	Oznanenye
kragya czirkuenoga blaga. Furtum sacrilegium. (367)	Tatbina czirkvenoga blaga.
kradena sztuar. Ref furtina. furto ablata. (367)	Tatbena sztvar.
Vechera martuachka. Coeana frugalif. (386)	Vechera mertuchlyva
szvezan, zajedno. Colligatuf, a, um. (451)	Zvezan ukup.

Zanimljivo je istaknuti kako su u Jakobovića frazemi i frazemske sintagme zabilježeni kao samostalne natuknice, a takav način bilježenja preuzima također od Habelića, tek uz narječne preinake:

Jakobović	Habelić
Berz kak dabi peruti na noga imal. Alipef. dif. c. Praepes, tif. cituf, a, um. (8)	Berz kak dabi peruti na nogah imal.
Beteg na szmert. Morbuf lethalif. (8)	Beteg na szmert.
Beteg kifze more zurachiti. Morbuf curabilif (8)	Beteg kifze more zurachiti.
Beteg koyifze nemore zurachiti. Morbuf incurabilis. (8)	Beteg kifze nemore zurachiti.
Beteg oftar. Morbus acutus. (8)	Beteg ofter.
Beteg opchinski. Epidemia, ae, f. (8)	Beteg opfchinfzki
Beteg szkozlyju. Morbus contagiosuf. Contagio, onif, f. Contagima, ij, n. (8)	Beteg zkazlyiu.
Beteg kotrigou. Morbus	Beteg kotrigov

articularif, m. (8)	
Beteg kifze razaya kot frab.	Beteg kifze razhaja kod fzarab.
Herpeta, ae, f. (9)	Beteg fzuhi. Phthysis. is. f.
Czeru. Vernis, if, m. (29)	Cheru.
Czaru koyi alyne yede. Tinea, neae, f. (29)	Cheru, ki halye zieda.
Czaru koy knyige yede. Blatta, ae. (29)	Cheru, ki knige grize.
Czaru koy loze grize. Volux, cif, m. (29)	Cheru, ki loze grize.
Czeru koy pseniczu grize. Cif, if, m. (29)	Cheru, ki pšenichu grize.
Czeru koy fztaklo grize. If, fis, m. (29)	Cheru, ki fztaklo grize.
Czeru koy fzuilu prede. Bombyx, cif, m. (29)	Cheru, ki fzuilu prede.
Czeru koy terfze i roge grize. Ipf, fis, m. (29)	Cheru, ki terfze, i roge grize.
Czeru ubobu. Mida, ae, f. (30)	Cheru u-bobu.
Czeru koy deruo zieda.	Chzeru, ki drevo zjeda
Xylophaguf, gi, m. Tripif, if, m. Teredo, nif. Coffus, fi, m. (30)	
Cseta na pomoch. Cohors auxiliarif. (31)	Cheta na pomoch.
Cseta konyanicska. Cohorf equeftris. (31)	Cheta konyanichka.
Cseta kopjanichka. Cohorf hafatorum (31)	Cheta kopjanichka.
Cseta pifacska. Cohorf pedeftrif. (31)	Cheta pefichka.
Csifztocha. Munditief, is, f. (33)	
Csiftocha tilouna. Caftital, if, f. (33)	Chifztocha telouna.
Csiftocha szuitouni lyudi kifze nigda ne fene. Celibatuf, tuf, m. (33)	Chifztocha fsvetzkeh lyudi kifze nigdar ne fene.
Csiftoche takoue csouik. Caelebf, bif, com. (33)	Chifztoche takove chlovek.
Csiftocha diuoyachka. Caftital virginalif. Virginitaf, if, f. (33)	Chifztocha divojachka.
Csifztocha redounichka. Caftital facerdotalif. (33)	Chifztocha popoufzka.
Csiftocha zakonfzka. Caftital conjugalif. (33)	Chifztocha zakonfzka.
Csiftocha vdouichka. Caftital	Chifztocha udovinfzka.

vidualif. (33)		
Chuba gornya. Labrum, ri, n. (35)		Chuba gorenaya.
Chuba dolnya. Labium, ij, n. (35)		Chuba dolenaya.
Csudo veliko sztrafno. Prodigium, ij, n. Portentum, ti, n. (35)		Chudo veliko sztrafno.
Csudo sztraflyuo. Monftrum, ri, n. (35)		Chudo sztraslivo
Cziu. Tubuf, bi, m. Canna, ae, f. (38)		Czeu.
Cziu nofna. Tibia, ae, f. (39)		Czeu nofna
Cziu po koyoy voda teche. Tubus, bi. fciphon, onif, m. (38)		Czeu poke voda teche
Cziu nakufe preya nauia. Panus, ni, m. (38)		Czeu nakufze preja navija.
Cziui u organi. Canthes, ium. (39)		Czevi vorgulah.
Czuit kifze za szuncem obracha. folfequzium, ij, n. Heliotropium, ij, n. (41)		Czvet ki fze za szunczem obrach.
Dan naj krachi u lyetu. folftitium hyemale (43)		Dan naykraifi u letu.
Dan nay dully u lyetu. folftitium aestivum. (43)		Dan nay duxi u letu.
Dan szuadbeni. Dies genialis, nuptialis. (43)		Dan szvadbeni.
Dan gofchenya. Dies apularis. (43)		Dan gofchenya.
Died po oczu. Avuf paternus. (43)		Ded po otczu.
Died po Materi. Avuf maternuf (44)		Ded po matere.
Diete prez oca i matere. Orphanus, ni, m. Pupillus, a. (47)		Dete prez otcza, Matere.
Diete rogeno po ocsine szmertu. Posthumus, a. (47)		Dete rogyeno po ochine szmertu.
Diete iz matere izrezano. Caefo, onif, m. (47)		Dete iz vutrobe materine izrezane vun uzeto.
Diak. Literatuf. Latinuf, a, um. (48)		Diak. Diak, kifze vuchi. Studiofus literarum.
Diak mudroga govorenaya. Philosophuf, phi, m. (48)		Diak mudroga govorenaya.
Diak 1. fkule. Parvifta. Infinifta.		Diak perve skole.

(48)	
Diak druge škole. Principista, studiofus principorum (48)	Diak druge škole.
Diak 3. škole. Grammatika, studiofus grammaticae, es. (49)	Diak treće škole.
Diak 4. f. sintaxista, studiofus sintaxif. Vel Xeos. (49)	Diak četerte škole.
Diak pete škole. Poefof. Velticae. Vel Humanitatis, vel Verificatoriae. Vel poeta. (49)	Diak pete škole.
Diak 6. škole. Rhetor. Orator. studiofus. Rhetoricae, velces, vel Eloquentiae, vel facultatir oratoriae (49)	Diak šestze škole.
Diak sedme škole. Logicuf studiofus Logicae (49)	Diak sedme škole.
Diak oszme škole. Fificuf. studiofus Phifycae (49)	Diak oszme škole.
Diak 9. škole. Metaphifycuf, studiofus Metaphifycae (49)	Diak devete škole.
Diak kifze Bogofzuloufztua uchi ali defzete škole. Theologuf. studiofus Theologiae (49)	Diak, ki fze Bogofzuloufztva, ali defzete škole vuchi.
Diak kifze dobri navad uchi. Philosophuf Moralif. Ethicuf, ci (49)	Diak, ki fze dobreh návad vuchi.
Diak kifze matematike uchi. Mathematicuf, ci, m. (49)	Diak, ki fze matematike vuchi
Diak kifze szuitounoy praudi uchi. Jurifista, ae. studiofi Jurif Ciuilif (49)	Diak ki fze szvetfzkeh praudi vuchi
Diak koyfze Czarkuenoy praudi uchi. Canonifista studiofus. Jurif Canonici (49)	Diak, ki fze praudi chirkveneh vuchi.
Diak kifze doctorie ali vraftua uchi. studiofus medicine. (49)	Diak, ki fze doctorie, ali urachtva vuchi.
Szarcze zemlye. Centrum, ri, n. (51)	Dno, ali szredina u zemlye.
Knigar ki knige prodaye. Biblipola, ae, m. Librorum venditor. (100)	Knigar, ki, knige prodava.
Knigar koyi knige ukup fiue. Bibliopeguf, gi, m. (100)	Knigar, ki knige ukup fiva
Knigar koyi knyge chuua. Bibliothecariuf, ij, m. (100)	Knigar, ki knige chuva

Knigar koyi knyge piffe. Bibliographuf, phi m. (100)	Knigar, ki knige pife.
Lakat ruke. Cubituf, tif, m. (122)	Laket ruke.
Koyi orufie za Gofzpodinom nofzi. Armiger, ri, m. (237)	Ki Orusje nofzi za gofzpodinom.
Parfzt palacz. Pollex, cif m. (255)	Perfzt palecz.
Perfzt poleg palcza. Index, cif, n. (256)	Perfzt poleg palcza.
Parfzt sredny. Digituf mediuf (256)	Perfzt szrednyi.
Parfzt poleg szrednyega. Digituf annularif (256)	Perfzt poleg szrednyega.
Parfzt mali. Digituf auricularif (256)	Perfzt mali.
Tetka ochina szefztra. Amita, ae. f. (382)	Tecza, Ochina szefztra.
Tetka materina szefztra. Matertera, ae, f. (382)	Tecza, Materina szefztra.
Tetka moyega ocza. Amita magna. (382)	Tecza moyega otcza.
Tetka moyega dieda po oczu. Amita major (382)	Tecza moyega deda po otczu. (382)
	Tecza moje matere. Matertera magna.
Tetka moye babe ali deda po materi. Matertera major (382)	Tecza moje babe, ali deda po matere.
Tetka moye prababe ali pradida. Matertera maxima. (382)	Tecza moje prebabe, ali pradeda po matere.
Voda valoui. Unda, ae, f. (403)	Voda vfzfzeze pourachajucha gdaju szlápi mefaju.
Voda jabuchna. Acacia, ae, f. (403)	Voda tjabuk fzprefana.

Jakobović je od Habledića dosljedno preuzimao frazeme, a tek rijetko daje vlastitu konstrukciju: npr. Habledić bilježi frazemsku istoznačnicu ili bliskoznačnicu *dno, ali sredina u zemlje*, a Jakobović bilježi konstrukciju *imenica + imenica srce zemlje*. S obzirom na vrstu riječi središnje punoznačnice u Jakobovića su najbrojniji frazemi kojima je središnja riječ imenica, i tada je to najčešća struktura *pridjev + imenica* ili *imenica + pridjev* (*beteg oštar, beteg općinski, četa pišačka, čistoća tilona, čistoća divojačka, čistoća redovnička, čistoća zakonska, čistoća udovička, čudo strašljivo, civ nosna, dan svadbeni, dan gošćenja, prst mali, kradena stvar, večera mrtoačka, voda jabučna*). Javljaju se i sveze imenice i prijedloznoga izraza (*beteg na smrt, crv u bobu, četa na pomoć, civ u organi, djed po ocu, djed po materi, dijete bez oca i matere, prst pokraj palca, prst pokraj srednjega*), a pojavljuju se

i frazemi strukture *imenica + imenica* (*srce zemlje, lakat ruke, prst palac*).

Ponekad Jakobović bilježi i glagolske frazeme strukture *glagol + prijedložni izraz + imenica u akuzativu*, npr. *nataknut na kolac*, mijenjajući Habledićevu *natuknicu nakenjen na kol*.

S obzirom na sintaktičko ustrojstvo brojne su frazemske sintagme koje u rečenici imaju službu rečeničnoga dijela, a ta služba ovisi o značenju samoga frazema. Ponekad bilježi i frazemsku rečenicu. npr. *brz kak dabi peruti na noga imal*.

Vrančićev i Mikaljin utjecaj

Kosor piše (1957:20) kako je Jakobović u svoj rječnik unio i riječi kojih u Habledića nema, npr. *čekić, tokmak, klin, klinčić, croljivo, labrtica, čuđenje, jaružica, gumbar, gunjac, ledenica, glavnja*. No slijedeći latinski ekvivalent riječi ustanovila sam da su poneke od spomenutih riječi zabilježene i u Habledića, ali pod različitim abecednim redoslijedom (*croljivo, gubar* lat. *Nodifex, cis, m.; gunj* lat. *Cento, ris, m.; ledvenica, lat. Fossa glacialis*).

S obzirom na to da je ipak većina tih riječi za koje Kosor kaže kako u Habledića nisu zabilježene, u obojice autora zabilježena drukčije, nužno je zaviriti u Vrančićev i Mikaljin rječnik i pogledati nije li Jakobović ipak bio upoznat i s njihovom građom. Pogledajmo sljedeći izbor riječi i usporedbu s Vrančićevim i Mikaljinim izborom:

Jakobović	Habledić	Vrančić	Mikalja
csekics. Malleuf, ei, m. (5)	Bath	Mlath	bat. mazza mazocca. Clava, ae. mlat. Mlataç m. Magliç (Martello) Malieus, ei.
tokmak. tokmakom zabyam. Malleo, af, p. (5)	Ki z-Batom zabia	Bath	
klin. Clauuf, vi, m. (27)	Chavel	Cfaval	cjavao cjavał. Klinaç: Chjodo: hic Clavus, vi cjavlicch Mali cjavao: Chjodetto: claviculus, li, clavuulus, li.
klinchich. Claviculuf, li, m. (27)	Chaulek		
Labertaft. Labiofuf, fi. Labeo, nif, m. (35)	Chubafzt Chubak		
Laberticza. Labellum, li, n. Labellulum. (35)	Chubicza	Vfztna (Labrum)	Ufniça, mala ufna. Labellum, i.
Csudyenye. Admiratio, onif. (35)	Chudovanye	Chudovanye	cjugjenje. zamjernoft. Admiratio.

glaunya ogorita. Ticio, onif, f. Glaunya ugafsena. Torrif, rif, m. (233)	Ogorek goruch. Ogorek ugafen.	Glavnja (Titio. Torriss)	Glavgna goruchja (Torriss, ris) Glavgna ugafscena (Titio, is).
---	---	------------------------------------	---

Zorno je da je u Jakobovića nekih riječi kojih u Habledića nema, ali su te riječi zabilježene u rječniku Mikaljnu (*čuđenje, glavnja*) i Vrančićevu (*glavnja*). Dvojbene su stoga Kosorove tvrdnje (1957:18) kako Jakobović nije poznao građu Vrančićeva i Mikaljina rječnika. ističući kako je »poređujući sistematski pojedine dijelove Jakobovićeve rječnika s odnosnim dijelovima Mikaljina Slovika. ustanovio (Kosor, op. L.D.), da su posvema različni. Slagali su se samo u iznimnim i rijetkim mjestima. Na osnovu tih konstatacija može se sa sigurnošću reći, da Mikaljnin rječnik nije bio pri ruci piscu, dok je sastavljao svoj rječnik. Do istoga se zaključka dolazi. kad se tekst Jakobovićeve Dikcionara usporedi s hrvatskim tekstom Vrančićeva Dikcionara.« Nasuprot tim Kosorovim tvrdnjama govori sljedeći popis riječi koji jasno pokazuje kako su riječi koje su zabilježene u Jakobovića zabilježene i u tim dvama rječnicima, ali ne i u Habledićevu:

Jakobović	Habledić	Vrančić	Mikalja
Slauno. Gloriofe (49)	Dicheno	Szlavan (Gloriofus, a, m)	slavan, slavni
kozar. Caprariuf, ij, m. (251)	Pafztir kozji	Kozar (Caprarius) Passtir (Pecorarius)	Kozar. Caprarius, ji. Pafstir. cjobanin
Druftuo. Societaf, tif f. Confortium, ij. n. (375)	Tovaruftvo	Druftvo (Sodalitas) Tovaristvo (Societas)	drusgba. Drufgina. Societas, tis.
Greda. Trabf, bif f. (376)	Tram	Greda (Trabs)	greda. trabs, bis.
Groznicza. Febrif, if, f (438)	Zimlicza	Zimnicza (Febris)	grozničza. febris, is.
Guozdie kimfze zlamenye kakuo zafife. Tudicula, ae, f. (324)	Selezo, kemfze znamenye kakovo zafife	Xelizo. Gvozd (Ferrum). Gvozdén (Ferreus, a, m)	gvozdje. Sgelizo: ferro / gvozdén, a, o

Slavonski je franjevac Matija Jakobović, sastavljajući hrvatsko-latinski rječnik, pred sobom imao rječnik isusovca Jurja Habledića, iz kojega je uglavnom i preuzimao rječničku građu. No, Jakobović je uviđao različitosti Habledićeva kajkavskoga i vlastitoga štokavskoga, franjevačkog književnojezičnog izraza. Nastojeći poštokaviti natuknice Habledićeva rječnika, Jakobović sastavlja što-

kavski rječnik za potrebe tadašnjih franjevačkih klerika, a što potvrđuje da su u 18. stoljeću u Slavoniji franjevci, uz isusovce, gotovo jedini pismeni i obrazovani ljudi, te da je na njima počivala cjelokupna organizacija obrazovnoga života zapuštene Slavonije.

Iako je Habdelićev rječnik opširniji, u Jakobovića su zamjetne i neke originalne tvorbe, ali i određeni broj riječi koje nisu zabilježene u Habdelića. Zagleda li se u Vrančićev i Mikaljin rječnik, stječe se dojam da je te riječi Jakobović mogao preuzeti upravo iz građe tih dvaju autora, a što opovrgava tvrdnje ranijih proučavatelja kako Jakobović najvjerojatnije nije poznao građu tih dvaju rječnika. Tu tvrdnju potkrepljuje i priprema popisa starih i rijetkih knjiga franjevačkih knjižnica u Hrvatskoj koji priređuje naš vrsni franjevački bibliograf o. Vatroslav Frkin. Naime, on kaže kako knjižnica požeškoga franjevačkog samostana, u kojem je Jakobović djelovao i napisao svoj rječnik, posjeduje i Vrančićev i Mikaljin rječnik, pa je izvjesno da su ta dva rječnika također utjecala na Jakobovićev popis riječi u *Dikcionaru*. Tim je izborom Jakobović dosljedan nastojanjima slavonskih franjevaca da oblikujući hrvatski književnojezični izraz ujedine južne i sjeverne hrvatske krajeve.

Iako je Jakobovićev rječnik u velikoj mjeri izborom građe vrlo sličan Habdelićevu, nadopunjujući se vlastitim izborom riječi, kao i građom Vrančićeva i Mikaljina rječnika, Jakobovićev bi rječnik svakako valjalo uvrstiti u popise starije rukopisne dvojezične leksikografske građe kao vlastito, autorsko djelo.

Literatura

- Bezina, Petar. 1993. *Rukopisna baština franjevaca Provincije presvetoga Otkupitelja*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost. 237 str.
- Habdelić, Juraj. 1670. *Dictionar ili reči slovenske*. Graz. Pretisak Kršćanska sadašnjost. Zagreb 1989. (pogovori Josipa Bratulića i Vladimira Horvata)
- Jakobović, Matija. 1710. *Dikcionar*. rukopis (autograf) Franjevačkog samostana Visovac.
- Kolenić, Ljiljana. 1998. *Riječ o riječima : iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek : Pedagoški fakultet. 196 str.
- Kosor, Marko. 1957. Najstariji slavonski Dikcionar. *Rad JAZU* 315, 5–28.
- Melvinger, Jasna. 1989. *Leksikologija*. Osijek : Pedagoški fakultet, 145 str.
- Mikalja, Jakov. 1649. *Blago jezika slovinskoga*. Loretto.
- Samardžija, Marko. 1996. *Leksikologija hrvatskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Vrančić, Faust. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*. Venecija. Pretisak: Zagreb : Novi Liber, 1992.

Matija Jakobović's Croatian-Latin dictionary from 1710

Summary

Matija Jakobović was a Slavonian Franciscan, and his Croatian-Latin manuscript dictionary from 1710 is very similar to Juraj Habelić's dictionary from 1670, regarding its conception and the choice of materials. The article describes lexical similarities and differences of both dictionaries also finding out a certain number of words entered only by Jakobović but not by Habelić.

Although Jakobović's dictionary is to a large extent very similar to Habelić's considering the choice of materials, it is supplemented by his own choice of words as well as the choice of materials of Vrančić's and Mikalja's dictionaries. Therefore Jakobović's dictionary should by all means be listed among older bilingual lexicographical materials in manuscripts as his own authorial work.

Ključne riječi: hrvatsko-latinski rječnik, Matija Jakobović, rukopis, 18. stoljeće
Key words: Croatian-Latin dictionary, Matija Jakobović, manuscript, 18th century